8th class sanskrit Solution नीति श्लोका्ः

अभ्यासः
मौखिक :
1. पाठे दत्तानां पद्यानां सस्वरवाचनं कुरुत
(पाठ में दिये गये श्लोकों को आवाज के साथ पढ़ें) ।
2. अधोलिखितानां पदानां अर्थं वदत्
आख्याति , वपुः , इच्छन्ति , महताम् , अनित्यम् , निपातेन , अनुगच्छति , वत्सः ।
उत्तरम् — आख्याति = बताता है । वपुः = शरीर । इच्छन्ति = इच्छा करते हैं । महताम् = महान व्यक्तियों का । अनित्यम् = अस्थाई । निपातेन = संग्रह करने से । अनुगच्छति = पीछे चलता है । वत्सः = बछड़ा ।
3. निम्नलिखितानां पदानां सन्धि – विच्छेदं सन्धि वा कुरुत नैव , वपुराख्याति , पिबेज्जलम् न्देद्वाक्यम् , यत् + च , यसेत् + पादम् ।
उत्तरम् – नैव = न + एव । वपुराख्याति = वपुः + आख्याति । वेदेदाक्यम् = वेदेत् वाक्यम् । यत् + च = यच्च । न्यसेत् + पादम् = न्यसेत्पादम् ।

लिखित-
4. एकपदेन उत्तरत –
(क) विद्वान् कुत्र प्रशस्यते ?
उत्तरम् – विद्वान् लोके प्रशस्यते ।
(ख) के धनम् इच्छन्ति ?
उत्तरम् – अधमाः धन इच्छन्ति ।
(ग) महतां धनं किमस्ति ?
उत्तरम्- महतां धनं मानम् अस्ति ।
(घ) बेनु सहस्रेषु वत्सः कुत्र गच्छति ?
उत्तरम् -धेनुसहस्रेषु वत्सः मातरम् गच्छति ।
(ङ) वस्त्रपूतं कि पिवेत् ?
उत्तरम् – वस्त्रपूतं जलं पिबेत ।
5. अधोलिखितेषु पदेषु प्रयुक्तां विभक्तिं वचनं च लिखत-

पदानि	विभक्तिः	वचनम्
यथा- लोके	सप्तमी	एकवचनम्

उत्तरम् –

निपातेन	तृतीया	एकवचनम्
धनस्य	षष्ठी	एकवचनम्
महताम्	षष्ठी	बहुवचनम्
व्याधिना	तृतीया	एकवचनम्
कुले	सप्तमी	एकवचनम्
मातरम्	द्वितीया	एकवचनम्
मानः	प्रथमा	एकवचनम्

https://www.evidyarthi.in/

6. अधोलिखितानि पदानि प्रयुज्य वाक्यानि रचयत-
विद्वान् , आख्याति , व्यसनम् , पूज्यते , घरः , वत्सः , लभते ।
उत्तरम् –
विद्वान् –विद्वान् सर्वत्र पूज्यते ।
आख्याति –कुलम् आचार : आख्यति ।
व्यसनम् —व्यसनम् केन न प्राप्तम् ।
पूज्यते —- विद्या सर्वत्र पूज्यते ।
घर :—— घर : जलबिन्दु निपातेन पूर्यते ।
वत्सः——- वत्सः मातरम् अनुगच्छति ।
लभते——- विद्याया सर्वं लभते ।
7. उचित कथनानां समक्षम् “ आम् ” अनुचित कथनानां समक्षं ” न ” इति लिखत-
यथा -आचारः कुलं न आख्याति (न)
उत्तरम्-
(क) विद्या सर्वत्र पूज्यते । (आम्)
(ख) दृष्टिपूतं पादं न न्यसेत् । (न)
(ग) सर्वे व्याधिना पीडिताः भवन्ति ।(आम्)
(घ) अधमाः मानम् इच्छन्ति । (न)
(ङ) मध्यमाः केवलं धनम् इच्छन्ति । (न)
(च) शरीरम् अनित्यम् भवति । (न)
8. अधोलिखितानि पदानि निर्देशानुसारं परिवर्तयत यथा — दोषः (षष्ठी एकवचन) दोषस्य ।
(क) विद्या (द्वितीया द्विवचन).
उत्तरम् – विद्ये
(ख) विद्वान् (तृतीया द्विवचन)
उत्तरम् – विद्वदभ्यां
(ग) जलम् (सप्तमी बहुवचन)
उत्तरम् -जलेसु
(घ) भोजनम् (चतुर्थी एकवचन)
उत्तरम् – भोजनाय
(ङ) माता (पंचमी बहुवचन)
उत्तरम् – मातृभ्यः

9. अधोलिखितानां पदानां विलोम पदानि लिखत –
दोषः सौख्यम् , उत्थानम् विद्या , मानम् , नित्यम् अद्यमः ।
उत्तरम्-
दोषः = गुण । सौख्यम् = असौख्यम् । उत्थानम् = पतनम् । विद्या = अविद्या । मानम् = अपमानम् । नित्यम् = अनित्यम् । अधमः = उत्तमः ।

10. लङ्लकारे परिवर्तनं कुरुत
लट्लकारः लड़्लकारः
यथा – गजः धावति गजः अधावत् ।
उत्तरम् –

https://www.evidyarthi.in/

(क) वत्सः दुग्धं पिबति   वत्सः दुग्धं अपिबत् ।
(ख) शरीरं नित्यं न अस्ति   शरीरं नित्यं न आसीत् । (ग) दुग्धं श्वेतं भवति   दुग्धं श्वेतं अभवत् ।
(घ) स : विद्यालये पठति   सः विद्यालये अपठत् । (ङ) ते गृहं गच्छन्ति   ते गृहं अगच्छन् ।
(च) बालकौ हसतः   बालकौ अहसताम् ।
(छ) त्वं किं वदसि   त्वं किं अवदः ।

11. मञ्जूषातः पदं चित्वा रिक्तस्थानानि पूरयत (अधमः , उत्तमः , मध्यमः , आचारः , कर्तव्यः , घटः , अनुगच्छति)

उत्तरम्

(क) उत्तमः मानम् इच्छति ।
(ख) अधमः धनं इच्छति ।
(ग) जलबिन्दु निपातेन घटः पूर्यते ।
(घ) त्वया धर्मसंग्रहः कर्तव्यः ।
(ङ) कृतं कर्म कर्तारम् अनुगच्छति ।
(च) मध्यम : धनं मानं च इच्छति ।
(छ) आचारः कुलम् आख्याति ।

12. एकवचन. द्विवचन. बहुवचन

उत्तरम् एकवचन. द्विवचन बहुवचन (क) गच्छति गच्छतः गच्छन्ति (ख). अभवत् अभवताम् अभवन् (ग) अस्ति स्त : सन्ति (घ) धनस्य. धनयोः धनेभ्यः
(ङ) विद्या विद्ये विद्याः
(च) घनाय धनाभ्यां

धनेभ्यः 13. समानार्थकानि पदानि मेलयत

उत्तरम् – (क) विद्वान् = विज्ञः । (ख) वपुः = शरीरम् । (ग) हेतुः = कारणम् । (घ) घटः = कुम्भः । (ङ) धनम् = वित्तम् । (च) जलम् = तोयम् । (छ) गृहम् = सदनम् । (ज) गजः = हस्ती ।

योग्यता – विस्तारः

पाठ से सम्बन्ध

जीवन के संतुलित तथा बुद्धिमतापूर्वक संचालन के लिए नीति का महत्व है । नीति मानव नयति उन्नतिं नीतिः । प्रस्तुत पाठ में आचार्य चाणक्य के प्रसिद्ध ग्रन्थ से जो नीतिश्लोक लिये गये हैं उनमें बहुमूल्य जीवनदर्शन निहित है । उन्हें क्रमश : देखें –
श्लोक 1 : दु : ख के समय आश्वासन प्राप्त करना – कोई सदा सुखी नहीं रहता ।
श्लोक 2 : इसमें विभिन्न पदार्थों का कार्यकारण सम्बन्ध दिया गया है ।
जैसे — आचरण देखकर किसी के वंश का ज्ञान , भाषा देखकर उसका मूलनिवासस्थान जानना , श्रद्धा देखकर मेह को समझना , शरीर देखकर किसी के खान – पान का अनुमान करना ।
श्लोक 3 : उत्तम , मध्यम , अधम व्यक्तियों का अन्तर उनकी कामना से प्रकट होता है कि वे धन या सम्मान या दोनों चाहते हैं ।
श्लोक 4 : विद्या और विद्वान् की महत्ता का निरूपण ।
श्लोक 5 : अपने दैनिक कार्यों में पवित्र करने वाले पदार्थों का परिचय । जैसे पदविन्यास में दृष्टि का महत्त्व है तो

https://www.evidyarthi.in/

आचरण में मन का महत्त्व है । पूत (पवित्र किया हुआ) का लक्ष्यार्थ सभी स्थितियों में पृथक् – पृथक् है । जैसे – दृष्टि पूत का अर्थ है- कपड़े से छानकर , पूत का अर्थ – शास्त्र से विचार करके और मनपूत का अर्थ है- मन में समझकर ।
श्लोक 6 : संसार की अनित्यता और धर्म की नित्यता का अन्तर यहाँ दिखाया गया है । महाभारत का एक श्लोक इस विषय में उदाहरण योग्य है

न जातु कामान् न भयान्न लोभात् ।
धर्मं त्यजेज्जीवितस्यापि हेतोः ।।
धर्मो नित्यः सुखदुःखे त्वनित्ये ।
जीवो नित्यः हेतुरस्य त्वनित्यः ।।

श्लोक 7 : धर्म और धन का संग्रह क्रमश : धैर्यपूर्वक होता है , उतावलेपन से नहीं ।
श्लोक 8 : कर्म का फल अवश्य मिलता है चाहे कोई नहीं भी हो ।

व्याकरण से सम्बद्ध
यहाँ कुछ प्रमुख अव्ययों के अर्थ प्रयोगसहित अतिरिक्त ज्ञान के लिए दिये जाते हैं ।
कालवाचक अव्यय सर्वदा , निरन्तरम् = हमेशा , सदा । छात्रः सर्वदा / निरन्तरं विद्याभ्यासं करोति । सम्प्रति , अधुना , इदानीम् = इस समय । सम्प्रति / अधुना / इदानीं गृहं गन्तुं वयम् उत्सुकाः स्मः।

ह्यः = बीता हुआ कल । ह्यः अस्माकं गृहे कः आगतः ?
श्वः = आने वाला कल । श्वः मम पिता नगर , गमिष्यति ।
अद्य = आज । कः दिनाङ्कः अस्ति ?
सायम् = शाम । सायम् उद्यानस्य भ्रमणं करणीयम् । चिरम् =देर तक । अध्यक्षः सभायां चिरं तिष्ठति ।
कदा = कब (कस्मिन् काले) । त्वं पाटलिपुत्रं कदा गमिष्यसि ? बालकः कदा पुस्तकं पठति ?
यदा , तदा = जब , तब । यदा मेघः गर्जति तदा मयूरः नृत्यति ।
ऐषमः = इस वर्ष (अस्मिन् वर्षे) । ऐषमः वर्षा पर्याप्ता न आसीत् ।

प्रकारवाचक अव्यय :
शनैः , शनैः – शनैः = धीरे – धीरे । वृद्धः शनै : / शनैः शनैः चलति ।
भूयः , मुहुः , पुनः =फिर । शिक्षकः भूयः / मुहुः / पुनः वर्गम् आगच्छति ।
मुहुर्मुहुः = बार – बार (पुनः पुनः) । मशकः मुहुर्मुहुः दशति ।
यथा , तथा = जिस प्रकार , उस प्रकार । त्वं यथा करोषि तथा फलं भवति ।
कथम् = किस प्रकार , कैसे , क्यों । त्वं कथं गमिष्यसि , यानेन पदातिः वा ?
इत्थम् , एवम् = इस प्रकार (अनेन प्रकारेण) । इत्थं शिक्षकः कथं मां ताडयति ? सः अस्मान् पाठयति ।

सम्यक् = अच्छी तरह । त्वं सम्यक् जानासि यत् अहं न गतः ।
कदाचित् = कभी , शायद । स कदाचित् अत्र आगतः आसीत् ।
कदाचिदपि = कभी भी । तत्र अहं कदाचिदपि न गतः ।।

https://www.evidyarthi.in/